

DR. LAKATOS MIKLÓS

A budapesti lakótelepi lakások és lakóik főbb jellemzői a 2001. évi népszámlálás alapján

A 2001. évi népszámlálás felvételi programjában szerepelt a lakásoknak és lakóiknak a lakóövezet jellege szerinti megfigyelése. Az összeírók részletes eligazítást kaptak a lakóövezeti jelleg kategóriáinak meghatározásáról és a helyi sajátosságokról. Ezt a módszert már az 1996. évi mikrocenzus végrehajtása során sikeresen alkalmazták, és mindkét felvétel tapasztalatai azt mutatják, hogy a lakóövezet jellegével kapcsolatos adatok jól használhatók a lakótelepi és nem lakótelepi lakások és lakóik főbb jellemzőinek bemutatására, a begyűjtött információk elemzésére. (Természetesen figyelembe kell venni, hogy az alapos előkészítés ellenére az építészeti-városrendezési fogalmak alkalmazásában járatlan összeírók a még nem egészen kiforrott osztályozást esetenként szubjektíven, néha tévesen is értelmezheték.) A 2001. évi népszámlálás során a lakótelepekre a következő meghatározás vonatkozott: „lakótelep az utóbbi évtizedekben, többnyire házgyári technológiával épített középmagas és magas lakóházak, házsorok együttese”. A 2001. évi népszámlálás a lakótelepeken túl más övezeteket is meghatározott.

A lakások adatai

Miután a lakótelepi lakások több mint egyharmada Budapesten épült, érdemes külön vizsgálat tárgyává tenni a főváros lakótelepi lakásainak és lakóiknak főbb jellemzőit. A 2001. évi teljes körű népszámlálási felvétel lehetőséget ad arra, hogy az információkat kerületi, sőt azon belül városrészi szinten is elemezzük. (Bár a 2001. évi népszámlálás óta több mint négy év eltelt, a téma jellegéből adódóan olyan jelentős változások nem történtek, amelyek a jelen tanulmány alapvető megállapításait megkérdőjeleznék. Ezt egyébként a 2005. évi mikrocenzus első eredményei is alátámasztják.)

A legtöbb lakott lakás a városokra inkább jellemző családi házas, illetve a döntően községekben található falusias lakóövezetben volt. Budapestre és a nagyobb városokra jellemző, hogy magas a lakótelepi, a városias beépítésű, a társasházi és villanegyedben épült lakások aránya. Ez utóbbiak több mint kétharmada a fővárosban található. Budapest lakásállományának több mint 70 százaléka tehát két jól körülhatárolt lakóövezetben: a lakótelepi és a városias (hagyományos) övezetben épült.

A budapesti lakásállomány 38,9 százaléka 1945 előtt, 18,8 százaléka 1945–1969 között, 42,3 százaléka pedig 1970 után épült. Az 1945 utáni budapesti lakásépítésre nagy hatással voltak a lakótelep-építkezések. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint az 1945 után épült 475 ezer lakás 56 százaléka a lakótelepi övezetben található. Különösen az

1970 és 1990 közötti két évtizedre voltak jellemzőek a lakótelep-építések, az ebben az időszakban épült lakások 71 százaléka tartozott ebbe a kategóriába.

1. táblázat

A lakott lakások száma és megoszlása a környezet jellege és településtípus szerint, 2001*

Megnevezés	Összesen	Lakó-telepi	Nem lakó-telepi	Ebből						
				városias (hagyományos)	villa-negyed és társasházi	családi házas	falusias jellegű	üdülő-területi	kül-területi	egyéb
Lakásszám	3 728 676	772 167	2 956 509	554 280	76 636	1 400 490	810 497	18 126	78 663	17 817
<i>Vízszintes megoszlás, %</i>										
Budapest	748 070	34,8	65,2	35,5	6,8	22,1	0,2	0,1	0,1	0,4
Megyei jogú város	753 393	43,2	56,8	20,6	2,2	28,6	2,5	0,3	1,8	0,7
Többi város	978 090	17,1	82,9	13,5	0,8	56,4	8,6	0,6	2,6	0,5
Község	1 249 123	1,5	98,5	0,1	0,1	37,5	56,6	0,7	3,1	0,4
<i>Együtt</i>	3 728 676	20,7	79,3	14,9	2,1	37,6	21,7	0,5	2,1	0,5
<i>Függőleges megoszlás, %</i>										
Budapest	20,1	33,7	16,5	47,9	66,1	11,8	0,1	2,9	1,2	18,7
Megyei jogú város	20,2	42,1	14,5	28,0	21,8	15,4	2,3	13,9	17,3	30,9
Többi város	26,2	21,7	27,4	23,7	10,5	39,4	10,3	33,7	32,3	24,7
Község	33,5	2,4	41,6	0,3	1,5	33,4	87,2	49,5	49,2	25,6
<i>Együtt</i>	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
100 lakott lakásra jutó lakó, fő	267	245	272	219	239	291	280	234	264	295

* A táblázatok a legfontosabb összesen adatokat abszolút számban (**vastagított írással**), a részadatokat pedig százalékos megoszlásban tartalmazzák.

A nagyvárosi lakásépítkezéseket is befolyásolta az ipari forradalom társadalomalakító hatása, a nagyipari és az ipari munkásság kialakulása, a városi népesség gyors ütemű növekedése, ami tömeges lakásigényt váltott ki. Ez a megállapítás Budapestre is igaz. Gondoljuk csak meg, hogy az 1945-öt követő iparosítási hullám milyen jelentős népességnövekedést okozott!

1949 és 1980 között 29 százalékkal: 1,6 millióról 2 millió fölé nőtt a főváros népessége. E növekedés döntő része 1945 és 1960 közé esett, mert akkor volt a legintenzívebb, tömeges városba áramlás. A lakásépítés problémáját a fővárosnak mindenképpen meg kellett oldania, hiszen lakásállománya a háború következtében jelentős veszteségeket szenvedett. Ezenkívül az 1950-es évek helytelen gazdaság- és életszínvonal-politikája következtében ezekben az években rendkívül kevés lakás épült Budapesten (a lakott lakások 8 százaléka), és a belső kerületek lakásainak rekonstrukciója sem történt meg.

Mindezek mellett az 1950-es évektől kezdve folyamatosan növekedett a lakótelepi építkezések száma és aránya. Az 1950-es évek csekély számú budapesti lakótelepei kisebb méretűek, „emberközeli” voltak, a lakások száma általában 300–800 között alakult. A legtöbb lakótelep jól illeszkedett történetileg kialakult környezetéhez. Ezt az építési stílust a hagyományos, téglafalás teherhordó szerkezet, a magas tető, a viszonylag kis ablakok és a homlokzaton klasszicizáló motívumok sora, valamint a keretes beépítési típus jellemezte. Az épületek magassága a 3–4 szintet ritkán haladta meg, így kedvező arányok alakultak ki a körülhatárolt terek és épületek között.

Az 1960-as évtized lakótelepei elsősorban a belső városrészek körüli átmeneti zónában épültek fel, megindult tehát a lakótelepi építkezés kifelé tolódása. Ebben az évtizedben terjedt el a modern építészet elveinek alkalmazása. A keretes beépítést az egymással párhuzamos sávházak és a pontházak váltották fel, a belső udvarok eltűntek, helyettük nagyobb szabad területek létesültek. A lakótelepek átlagos nagysága 1000–1500 lakásra nőtt.

Az 1970-es évtized lakótelepeinek beépítési módját és építészeti karakterét egyre inkább a szovjet mintájú nagypaneles technológia határozta meg, aminek eredményeképpen az 1960-as évek végén Magyarországra telepített házgyárak által előállított lakások váltak egyeduralkodóvá. Így lehetővé vált, hogy rövid idő alatt nagy mennyiségű lakás épülhessen (például a 15 ezer újpalotai lakás néhány év alatt készült el). Ez a forma a beruházó, tervező és kivitelező szervezeteknek is jobban megfelelt, mivel nagy tömegben, üres területekre lakásokat építeni jóval könnyebb, mint egy meglévő lakásállományt átalakítani, illetve az új lakások építése esetén számolni a régiekkel. Az 1970-es évtizedben a budapesti lakótelep-építkezéseket tovább ösztönözte a minden nagyvárosra jellemző telekhiány – helyesebben a közművesített telkek hiánya – ami azt eredményezte, hogy a várostervezőknek arra kellett törekedniük, hogy kis helyen sok lakást építsenek fel. Ennek következtében ebben az időszakban lakótelep-monstrumok épültek 5–15 ezer lakással, gyakran 35–40 ezer lakost tömörítve. A 10 emeletes sávházak váltak meghatározóvá leggyakrabban öt lépcsőházzal, de előfordult tíz lépcsőházas megoldás is.

Az 1980-as évtizedben szakítani próbáltak az előző évtized lakótelepének egyhangúságával. A házgyárak – követve az újabb elvárásokat – fokozatosan tértek át többféle magasságú, változatosabb épülettípusok gyártására (lásd a III. kerületi Pók utcai lakótelepet). Újra megjelentek a lakótelepeken az alacsonyabb, 4–5 szintes házak, sőt kísérleti jelleggel 1–2 szintes paneles sorházak is épültek. Az ebben az évtizedben épült lakótelepek mérete a 2–3 ezer lakást ritkán haladta meg, kivételt képezett az előző évtizedben megkezdett lakótelepek befejezése.

Az 1980-as évek közepétől a lakásépítések és lakásberuházások jelentősen visszaestek. A nyolcvanas évek végével gyakorlatilag a lakótelepi építkezés korszaka lezárult, csak néhány kisebb volumenű beruházás befejezése húzódott át a kilencvenes évek elejére. (Ez nem jelenti azt, hogy a 2001. évi népszámlálás nem regisztrált volna az 1990-es évtizedben lakótelep-építkezéseket, ezek azonban már inkább lakópark jellegűek voltak, melyek építészeti, környezeti és szociológiai jellege jelentősen eltér az 1990 előtt épült lakótelepektől, definíciójuk is még kialakulatlan, és számos bizonytalanságot takar.)

Mint látható, az 1945 utáni korszak budapesti lakótelep-építkezéseinek több fázisa volt, és a lakótelep-építkezések sokféle elvárásnak tettek eleget. Ennek eredményeképpen Budapest lakossága igen eltérő körülmények és feltételek között lakik. Ez még olyan egységes és uniformizált lakások lakóira is vonatkozik, mint amilyenek a lakótelepen élők.

2. táblázat

A lakott lakások száma és megoszlása a környezet jellege, a lakótelepi lakások építési éve és kerületek szerint, 2001

Budapesti kerületek	Össze- sen	A nem lakó- telepi lakások aránya, %	A lakó- telepi	A lakótelepi lakások				
				együtt	megoszlása az építés éve szerint, %			
					–1969	1970– 1979	1980– 1989	1990– 2001
Észak-budai kerületek								
I.	13 514	100,0	–	–	–	–	–	–
II.	41 232	96,9	3,1	1 282	29,0	37,7	29,4	3,9
III.	52 814	34,4	65,6	34 660	5,3	53,9	39,2	1,5
XII.	27 772	95,9	4,1	1 126	38,1	42,5	19,1	0,3
Együtt	135 332	72,6	27,4	37 068	7,2	53,0	38,3	1,5
Dél-budai kerületek								
XI.	62 779	59,1	40,9	25 646	39,0	36,9	23,5	0,6
XXII.	19 124	68,6	31,4	6 004	10,6	53,5	33,5	2,4
Együtt	81 903	61,4	38,6	31 650	33,6	40,0	25,4	1,0
Buda együtt	217 235	68,4	31,6	68 718	19,3	47,1	32,3	1,3
Észak-pesti kerületek								
IV.	40 297	33,6	66,4	26 770	7,1	31,3	54,9	6,7
XIII.	54 524	67,1	32,9	17 951	24,1	22,8	45,3	7,9
Együtt	94 821	52,8	47,2	44 721	13,9	27,9	51,1	7,2
Belső-pesti kerületek								
V.	14 170	100,0	–	–	–	–	–	–
VI.	21 331	100,0	–	–	–	–	–	–
VII.	30 780	100,0	–	–	–	–	–	–
VIII.	36 701	88,8	11,2	4 128	11,3	58,7	21,0	9,0
Együtt	102 982	96,0	4,0	4 128	11,3	58,7	21,0	9,0
Kelet-pesti belső kerületek								
X.	32 110	37,4	62,6	20 086	27,1	53,0	19,1	0,8
XIV.	57 416	58,7	41,3	23 714	39,6	50,2	8,3	1,8
Együtt	89 526	51,1	48,9	43 800	33,9	51,5	13,3	1,3
Kelet-pesti külső kerületek								
XV.	34 635	40,1	59,9	20 752	6,5	80,7	10,3	2,5
XVI.	26 063	74,9	25,1	6 546	19,5	52,7	24,4	3,4
XVII.	27 483	71,1	28,9	7 932	0,2	13,1	80,0	6,7
XVIII.	36 126	61,7	38,3	13 842	25,4	26,0	37,9	10,7
XIX.	25 048	51,0	49,0	12 272	8,7	30,1	61,1	0,1
Együtt	149 355	58,9	41,1	61 344	11,8	46,5	37,2	4,5
Dél-pesti kerületek								
IX.	29 299	67,8	32,2	9 435	79,0	10,8	9,5	0,7
XX.	26 561	64,9	35,1	9 323	21,0	42,0	35,5	1,5
XXI.	30 764	40,9	59,1	18 171	17,3	35,3	47,2	0,2
XXIII.	7 527	91,3	8,7	654	1,4	0,5	21,9	76,3
Együtt	94 151	60,1	39,9	37 583	33,4	30,2	34,4	2,0
Pest együtt	530 835	63,9	36,1	191 576	21,6	40,4	34,1	4,0
Budapest összes								

letek, ahol magas az 1970 előtt épült lakótelepi lakások aránya (például II., XII., XI., X., XIV.) és vannak olyanok, ahol ez a mutató alacsony (például III., VIII.).

Budapesten néhány belső kerület (I., V., VI., VII.) kivételével a város egész területén található lakótelepek. Budán a lakott lakások 31,6 százaléka, Pesten 36 százaléka lakótelepi. Egyes kerületekben a lakótelepi lakások igen jelentős arányt képviselnek, például a X. kerületben 63 százalék, a XXI. kerületben 59 százalék, a XV. kerületben 60 százalék, a III. és IV. kerületben 66–66 százalék a lakótelepi lakások hányada. Ezenkívül jelentős a lakótelepi lakások aránya a XIV., XI. kerületben (41 százalék). Tehát a fővárosnak főleg ebben a hét kerületében koncentrálódnak a lakótelepi lakások, mivel a budapesti lakótelepi lakások 55 százaléka található ezekben a kerületekben.

A budapesti lakótelepi lakások döntő többsége 1970 és 1990 között épült, de egyes kerületekben jelentős az 1960–1969 között épült lakótelepi lakások aránya is. Budán az ebben az időszakban épült lakótelepi lakások aránya a II. kerületben 18 százalék, a XII. kerületben 37 százalék, a XI. kerületben 32 százalék volt. A pesti kerületek közül a XIV. kerületben (22 százalék), a XVIII. kerületben (25 százalék), a IX. kerületben (68 százalék) épültek ebben az időszakban lakótelepi lakások. (Ez egyben azt is jelenti, hogy ezeknek a lakótelepi lakásoknak a falazata még nem az igazi nagyüzemi paneles technológiával készült, hanem felszintmagasságú középblokkokból vagy emeletmagasságú nagyblokkokból.) A lakótelepi lakások építése az 1970 és 1990 közötti időszakban nem volt egyenletes, egyes kerületekben a lakótelepi lakások inkább az 1970-es, más kerületekben főleg az 1980-as évtizedben épültek.

A lakótelepi lakások alapterület szerinti megoszlása jelentősen eltér a nem lakótelepi lakásokétól. A legnagyobb különbség az, hogy a lakótelepi lakások közül sokkal nagyobb hányad kerül az átlagos nagyságot is magában foglaló 50–59 m² közötti kategóriába (39 százalék), mint a nem lakótelepi lakások közül (15 százalék). A másik lényeges eltérés, hogy míg a lakótelepeken csak elvétve akad 80 m²-nél nagyobb lakás (2,2 százalék), addig a többi lakóterületen a nagyságkategória elég nagy arányt képvisel (31 százalék). A lakótelepi lakások nagyságkategória szerinti megoszlása az átlag (54 m²) közelében koncentrálódik, ami nehezíti a lakásmobilitást, az ilyen lakások adás-vételét. A nagy lakások hiánya a lakótelepeken gyakorlatilag lehetetlenné teszi a többgenerációs együttélést. Külön probléma, hogy lakótelepenként a lakás-alapterület csekély szóródása még élesebben jelentkezik, ami lehetetlenné teszi az adott lakótelepen való mozgást. Igaz ugyan, hogy a lakótelepi lakások alapterületét általában racionálisabban tervezték meg, mint a nem lakótelepi lakásokét, azonban az így létrehozott kis alapterületű szobák sem oldják meg az alternatív lehetőségek hiányát. A budapesti lakótelepi lakások alapterület szerinti megoszlásában – kisebb mértékben ugyan, mint a nem lakótelepi lakások esetében – azért vannak eltérések. Például a jelentős lakótelepekkel rendelkező kerületekben az egy lakásra jutó alapterület a következőképpen alakul: XIV. ker.: 50 m²; X., XV. ker.: 52 m²; XI., XXI. ker.: 53 m²; III. ker.: 55 m²; IV. ker.: 57 m². A lakótelepi és nem lakótelepi lakásokra egyaránt igaz, hogy minél később épültek, annál nagyobb lakásokról van szó. Ez tapasztalható a IV. kerületben, ahol jelentősen magasabb az egy lakásra jutó alapterület, mivel – a nagy lakótelepekkel rendelkező kerületek közül – ebben a kerületben volt a legmagasabb az 1980–1989 között épült lakások aránya (38 százalék). Jellem-

zõ, hogy a budai hegyvidéken épült kisszámú lakótelepi lakás „belesimul” környezetébe azáltal, hogy ott a lakótelepi átlagnál jóval nagyobb arányban épültek nagyobb lakások. Például a 60 m²-nél nagyobb lakótelepi lakások aránya a II. kerületben 53 százalék, a XII. kerületben 64 százalék (az átlag 26 százalék).

A lakások szobaszám szerinti összetétele hasonló eltéréseket mutat, mint az alapterület szerinti struktúra. Például, míg a budapesti lakótelepeken a kétszobás lakások aránya 47 százalék, addig a nem lakótelepi lakások esetében ez a mutató 36 százalék. A lakótelepi lakások szobaszám szerinti összetétele tehát sokkal homogénebb, mint amit a nem lakótelepi lakások esetében tapasztalunk.

Közismert, hogy a lakótelepi lakások komfortosság, felszereltség tekintetében lényegesen jobb helyzetben vannak, mint a nem lakótelepi lakások. A lakótelepek között nincs számottevő különbség ebből a szempontból, ezért e téma részletes tárgyalásától eltekintünk. Példaképpen azért megemlíthető, hogy Budapesten az egyes kerületek lakótelepi lakásai esetében a 100 lakott lakásra jutó fürdőszobás lakások aránya szinte 100 százalékos volt. (Ugyanakkor utalni kell arra a tényre, hogy az összkomfortos lakások közül a nem szabályozható távfűtésűek ma már – az energiaárak elszabadulásának időszakában – nem jelentenek olyan előnyt, mint a rendszerváltozás előtt, az államilag támogatott energia korszakában.)

Az elmúlt másfél évtizedben a lakások tulajdoni szerkezete jelentősen átalakult. Az 1980-as évek elején lassan megindult folyamatoknak a rendszerváltozást követő lakásprivatizáció hirtelen lökést adott. 1980-ban a lakótelepi lakások 36 százaléka volt magántulajdonban, 2001-re ez az arány 94 százalékra változott. Az állami, illetve az önkormányzati lakáspolitikai korlátait jelenti, hogy a lakótelepi lakásoknak csak 5 százaléka maradt önkormányzati tulajdonban. A nem lakótelepi lakások esetében ez a mutató 11 százalék. Természetesen főleg a belső-pesti kerületek, illetve az I. kerület nem lakótelepi lakásairól van szó, tekintettel arra, hogy az úgynevezett városmag (I., V–IX.) nem lakótelepi lakásainak 22 százaléka maradt önkormányzati tulajdonban. A lakótelepi lakások tulajdoni jellege kerületenként kisebb-nagyobb mértékben eltér egymástól. Például Budán a III. kerületben 6,3 százalék, Pesten a XV. kerületben 7,2 százalék, a IX. kerületben 8,3 százalék, a XXI. kerületben 10,1 százalék az önkormányzati tulajdonú lakások aránya. A nagyobb lakótelepekkel rendelkező kerületek közül négy százalék alatti az önkormányzati lakások aránya a XI. IV., XIII., XIV. kerületekben. A lakótelepek lakásainak műszaki és egyéb állapota nagyon különböző, a hirtelen magántulajdonba került lakások felújítása, rendbetétele jelentős anyagi ráfordítást igényelne, de a főleg ilyen lakásokban lakó hátrányosabb helyzetű rétegek anyagi helyzete nem teszi lehetővé a fokozott egyéni tehervállalást, következésképpen ezeknek a lakótelepeknek a rehabilitációja csak fokozott állami tehervállalással képzelhető el.

A lakótelepi lakások lakóinak demográfiai összetétele

Budapesten a népesség 36 százaléka él lakótelepen, ami elég jelentős létszámot jelent (621 ezer fő), bár vannak megyeszékhelyek, ahol ez az arány magasabb (például Tatabánya (60 százalék), Miskolc (57 százalék), Székesfehérvár (55 százalék)). 1980-ban a

népességnek még csak 27 százaléka élt lakótelepen, azóta tehát ez az aránya növekedett. Az egyes kerületek össznépességének és a lakótelepi népességnek az aránya igen eltérő.

Budapest 23 kerülete közül csak nyolc olyan van, ahol a lakótelepeken élők aránya meghaladja a 40 százalékot (XI., XIV., XV., XIX., XXI., III., IV., X.). Másképpen fogalmazva, míg a budapesti lakótelepi népesség 70 százaléka, addig a nem lakótelepi népesség 32 százaléka lakik az említett nyolc kerületben. Amikor a budapesti lakótelepekről beszélünk, akkor elsősorban erre a kerületcsoportra kell gondolni. Budán a népesség kisebb hányada, 33 százaléka él lakótelepen, míg Pesten 37 százaléka. A lakások esetében már láttuk, hogy a peremkerületekben (IV., XV–XXIII.) nagyobb arányban (44 százalék) él a népesség lakótelepeken, mint Kis-Budapest (I–III., V–XIV.) kerületeiben (30 százalék). Amíg Budán a lakótelepi népesség lényegében két kerületben (III., XI.) koncentrálódik (88 százalék), addig Pesten sokkal szórtabban helyezkedik el.

Jelentős a különbség a lakótelepi népesség kerületen belüli elhelyezkedését illetően is. Vannak kerületek, ahol viszonylag azonos arányban találhatók a lakótelepeken élők (például X. kerület), és olyan kerület is van, ahol városrészenként nagyon eltérő a lakótelepi népesség aránya (például XI. kerület).

1. ábra

A lakótelepi népesség az összes népesség százalékában, városrészek szerint*

* A városrészek megnevezését lásd a Függelékben! (A fehérrel jelzett városrészekben nincs lakótelep.)

Budapest legnépesebb és földrajzi kiterjedésénél fogva egyik legnagyobb kerülete a XI. Ez a kerület jó példa arra, hogy milyen változatos képet mutat – városrészenként – a lakótelepi és nem lakótelepi népesség aránya. Nyilvánvaló, hogy a Duna mellett levő,

legrégebben, már az 1900-as évek elején beépült 31. *Gellérthegy–Tabán* és 33. *Belső-Kelenföld* városrészekben lényegében nincs lakótelep, az 1960-as években épült lágymányosi lakótelepen élők pedig e városrész népességének mindössze negyedét teszik ki. Már a kedvező fekvésű 38. *Péterhegy* és *Kamaraerdő környéke* és a 35. *Albertfalva-Kelenvölgy* városrészekben 40 százalék körüli a lakótelepen élők hányada. Az 1970-es években épült 34. *Külső-Kelenföld* városrész lakótelepein (Hengermalom úti lakótelep, Kelenföldi-lakótelep) élők aránya meghaladta a 60 százalékot. Végül a zömmel 1980-ban épült, a Szabadsághegy oldalában lévő 37. *Gazdagrét–Örmező* városrészben szinte a teljes lakosság lakótelepen él.

Ezzel szemben vannak nagy lakótelepi népességgel rendelkező kerületek, ahol – városrészenként – kevésbé tér el a lakótelepi népesség aránya. Például a X. kerület három részében (27. *Belső-Kőbánya*, 28. *Óhegy* (Körössy Csoma Sándor úti lakótelep); 30. *Külső-Kőbánya* (Kerepesi úti lakótelep)) a lakótelepi népesség aránya 55 százalék körül volt, csak a 29. *Újhegy* részében volt közel 90 százalék. A IV. és XV. kerületben szintén kisebb szóródást mutatott a városrészek lakótelepi népességének hányada.

Korösszetétel

A lakótelepi és nem lakótelepi népesség korösszetétele – még ma is – jelentősen eltér egymástól, annak ellenére, hogy ezek a különbségek az immár hagyományosnak tekintett lakótelep-építkezések befejeződése miatt is jelentősen mérséklődtek.

A 2001. évi népszámlálás szerint a lakótelepeken és a lakótelepeken kívül különösen szembetűnő a 60 éves és idősebb népesség arányának különbsége, ugyanis a lakótelepeken az időskorúak aránya 16 százalék, másutt pedig 22 százalék.

A lakótelepen élők korösszetétele településtípusonként is jelentősen eltér egymástól. Ez az eltérés egyfelől abból adódik, hogy az adott településtípus népességének korösszetétele különbözik. Budapest és a községek korstruktúrájában jelentős arányban találhatók időskorúak, a megyei jogú városokban, illetve a kisebb városokban a korosztály aránya alacsonyabb, a gyermekkorúak hányada pedig magasabb.

A lakótelepen élők korösszetételében legnagyobb a különbség Budapest, illetve a megyeszékhelyek és a kisebb városok között. Míg a budapesti lakótelepeken a gyermekkorúak (15 évesnél fiatalabbak) aránya 13 százalék, addig az említett két másik településtípusnál ez a mutató 16–18 százalék körül alakult. Ugyanakkor a lakótelepi népesség körében az időskorúak aránya Budapesten a legmagasabb, illetve a megyei jogú városokban is némileg magasabb, mint a kisebb városokban.

Budapesten 1980 óta az országos tendenciának megfelelően jelentősen csökkent a fiatalok, és emelkedett az időskorúak aránya. Ez a lakótelepi és nem lakótelepi népesség körében egyaránt megfigyelhető. A lakótelepi népesség körében azonban a változások sokkal jelentősebbek voltak, mint amit a nem lakótelepi népesség között tapasztalunk. Különösen az említett két korosztály arányainak ellentétes irányú elmozdulása figyelemre méltó: egyes lakótelepeken egyre több az időskorú, ami komoly szociális és egészségügyi problémákat vethet fel a jövőben.

3. táblázat

A népesség száma és megoszlása a környezet lakóövezeti jellege és korcsoport szerint, 1980, 2001

Ugyanakkor az adatokból az is kiderül, hogy a lakótelepi és nem lakótelepi népesség kormegoszlása közeledett egymáshoz. Míg 1980-ban a 60 évesek és idősebbek arányában 12,3 százalékpontos különbség volt a nem lakótelepen élő időszerű népesség javára, addig 2001-re ez a különbség 5,9 százalékponttra mérséklődött. A 0–14 évesek tekintetében pedig az 1980-ban mért markáns különbség lényegében eltűnt. Általános tapasztalat, hogy a viszonylag gyenge lakásmobilitás miatt a lakók a lakásaikkal együtt „öregszenek”, így a valaha jelentős gyermekkorú népességgel rendelkező lakótelepeken megnőtt a fiatalok népesség aránya, és emelkedni kezdett a felnőtt korú népesség hányada is.

Kerületenként ez a folyamat különbözőképpen ment végbe, az alaptendencia azonban mindegyik lakótelepi népességgel rendelkező kerületben jelentkezett. A nagy lakótelepi népességgel rendelkező kerületekben a 60 évesek és idősebbek aránya általában 20 százalék alatt maradt, azonban a XI. és XIV. kerületben az e korosztályokhoz tartozók hányada a 2001. évi népszámlálás szerint már 25, illetve 30 százalék volt. Ezekben a kerületekben az időszerűak viszonylag magas aránya azzal magyarázható, hogy nagyon sokféle időpontban épült lakótelepekről van szó, így az 1960-as években épült lakótelepek népessége már jelentősen emelheti az időszerűaknak a kerület egészére jellemző arányát. Az elmúlt évtizedekben a lakótelepeken lezajlott demográfiai változások nyomán a hajdani sok gyermek helyét az idősek vették át, egészen más problémákkal. A városvezetésnek biztosítani kell az idősek ellátásához, gondozásához az infrastruktúrát.

Ha az adatokat városrészenként nézzük, láthatjuk, hogy az egyes lakótelepeken élők kormegoszlása még inkább eltér egymástól. Míg az 1980-as évtizedben épült, IV. kerületi, 28 ezer lakosú *13. Káposztásmegyeren* a 60 évesek és idősebbek aránya mindössze 6 százalék, addig a XI. kerületi, 17 ezer fős népességgel rendelkező *32. Lágymányosi-lakótelepen* ez a mutató 47 százalék volt. A nagyobb lakótelepekkel rendelkező városrészek közül jóval az átlag felett volt az időszerűak aránya *51. Rákospalva-Nagyzuglóban* (31 százalék), *12. Óbuda-Újlakon* (32 százalék), a *26. József Attila-lakótelepen* (35 százalék) és az említett *32. Lágymányoson* (47 százalék).

4. táblázat

A kerületek lakótelepi népességének kormegoszlása, 1980, 2001

(százalék)

Lakóteleppel rendelkező kerület	1980				2001			
	0–14	15–39	40–59	60–X	0–14	15–39	40–59	60–X
	éves							
II.	Nem volt lakótelep				9,2	27,8	28,7	34,3
III.	27,8	38,4	22,8	10,9	12,7	36,8	31,0	19,4
IV.	27,7	38,7	22,5	11,1	15,1	40,8	30,7	13,3
VIII.	27,8	37,5	22,2	12,4	11,6	38,7	29,0	20,7
IX.	14,1	32,4	36,1	17,3	9,7	33,5	25,1	31,6
X.	28,0	39,8	21,8	10,4	13,1	38,7	29,4	18,7
XI.	21,8	37,1	28,1	12,9	10,8	35,4	28,9	24,9
XII.	22,1	36,2	37,4	4,3	8,6	28,9	28,6	34,0
XIII.	18,3	34,9	33,1	13,8	11,4	36,8	31,1	20,6
XIV.	18,7	36,5	31,1	13,7	10,4	33,8	25,5	30,3
XV.	25,4	40,4	24,3	9,9	14,0	36,8	27,4	21,8
XVI.	33,4	44,4	16,6	5,6	13,8	39,3	31,9	15,0
XVII.	37,1	40,2	14,3	8,4	14,7	42,6	32,0	10,8
XVIII.	27,5	40,1	25,5	6,8	15,5	40,1	28,4	16,0
XIX.	30,2	40,4	20,7	8,7	11,8	40,2	33,5	14,5
XX.	26,9	40,3	23,7	9,1	12,1	38,8	30,9	18,2
XXI.	26,1	42,5	22,5	8,8	13,6	41,1	31,0	14,3
XXII.	27,7	40,2	23,2	8,9	13,5	38,0	30,7	17,8
XXIII.	Nem volt ilyen kerület				33,6	44,4	19,6	2,4
Együtt	24,5	38,5	25,8	11,2	12,9	38,0	29,7	19,4

2. ábra

A 60 évesek és idősebbek aránya a lakótelepi népességben, városrészek szerint*

A korstruktúra különbözőségével is összefügg, hogy a lakótelepi háztartások összetétele némileg eltér a nem lakótelepi háztartásokétól. Ebben is jelentős változások történtek 1980 óta. A budapesti lakótelepi háztartások körében a család-háztartások aránya 1990-ben közel 80 százalék volt, mert főleg a családot alapító fiatalok kapták meg a lakótelepi lakásokat. 2001-re ez az arány 67 százalékra csökkent, de még mindig magasabb értékű, mint amit a nem lakótelepeken élő háztartások között tapasztalunk (59 százalék). Igazi változást az egyszemélyes háztartások jelentős aránynövekedése jelent, tekintettel arra, hogy ez a mutató 16-ról 31 százalékra nőtt. A nem lakótelepi háztartások között közel sem volt ilyen erőteljes emelkedés. Ezek az adatok azt jelentik, hogy egyes lakótelepeken – az időskorúak arányának növekedésével párhuzamosan – tömegessé válnak az egyszemélyes háztartások, aminek következtében jelentős teher hárul az idősök gondozásával foglalkozó állami és magánszervezetekre, valamint az időskorúak családtagjaira. Például a XI. kerületi lágmányosi-lakótelepi háztartások fele egyszemélyes. Természetesen a lakótelepek többségénél még nem ilyen magas ez a mutató, de az idő múlásával egyre magasabb lesz.

5. táblázat

A háztartások a lakóövezet jellege és háztartás-összetétel szerint, 1980, 2001

A lakótelepeken 2001-ben magasabb volt a csonkacsaládból álló háztartások aránya, mint a lakótelepeken kívüli körzetekben. 1980-ban még nem volt különbség, azóta viszont a lakótelepeken magasabb lett e nehéz helyzetű családok aránya. Ha ezeket az információkat a *családok* oldaláról vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy míg 1980-ban a lakótelepeken élő családok 15 százaléka tartozott az egy szülő gyermekkel típusú családok közé, addig ez a mutató 2001-re 24 százalékra nőtt. (A nem lakótelepeken ez az arány 15 százalékról csak 20 százalékra változott.) A lakótelepek tehát erősen érintettek a csonka családok társadalmi problémáiban.

Iskolai végzettség

A népesség iskolázottsági szintének alakulásában hosszabb ideje az a legjellemzőbb tendencia, hogy folyamatosan növekszik a középfokú és a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya, és egyre kevesebben vannak, akiknek az általános iskola 8 évfo-

lyamánál alacsonyabb a végzettségük. Ezek a változások Budapestre is érvényesek, azzal a megjegyzéssel, hogy a fővárosban a lakosság iskolai végzettségének színvonala korábban is jóval az országos átlag felett volt, és jelenleg is afölött van. (Például 2001-ben országosan a 7 éves és idősebb népesség körében az egyetemi-főiskolai végzettségük aránya 12 százalék, Budapesten 23 százalék volt.)

Az 1980. évi népszámlálás szerint a 7 éves és idősebb lakótelepi népesség legmagasabb iskolai végzettsége alig tért el a nem lakótelepitől. 2001-re viszont már jelentős eltéréseket találunk. A nem lakótelepi lakosság körében a felsőfokú, a lakótelepi népességben pedig a középfokú végzettségük aránya magasabb.

6. táblázat

A 7 éves és idősebb népesség száma és megoszlása a lakóövezet jellege és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint, 1980, 2001

A népesség és legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	1980			2001		
	Összesen	Lakótelepi	Nem lakótelepi	Összesen	Lakótelepi	Nem lakótelepi
Népesség összesen	1 864 006	486 141	1 377 865	1 636 517	586 810	1 049 707
	Függőleges megoszlás, %					
Általános iskola						
8. évfolyamnál alacsonyabb	28,4	27,1	28,8	12,8	11,6	13,5
8. évfolyam	30,2	30,9	30,0	20,2	20,6	20,1
Középiskola						
érettségi nélkül szakmát adó	7,5	8,4	7,2	14,7	16,9	13,4
érettségivel	23,3	23,8	23,1	28,9	31,3	27,6
Egyetem, főiskola	10,6	9,7	10,9	23,3	19,6	25,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Ha az adatokat kerületenként nézzük, akkor azt találjuk, hogy egyes lakótelepi népességgel rendelkező kerületekben az iskolai végzettség átlagos szintje nagyobb, másokban pedig kisebb, mint az ottani nem lakótelepi népesség iskolázottsága. A legnagyobb lakótelepekkel rendelkező kerületekre nézve a felsőfokú végzettségük 2001. évi arányát a 7. táblázat mutatja.

7. táblázat

A felsőfokú végzettségük aránya a legnagyobb lakótelepekkel rendelkező kerületekben, 2001

(százalék)

Kerület	Lakótelepen	Nem lakótelepen
III.	22,1	29,6
XI.	27,2	37,7
IV.	18,4	16,6
X.	16,4	16,5
XIV.	23,5	27,9
XV.	14,6	15,6
XXI.	12,4	12,4

Jól látható tehát, hogy a legnagyobb lakótelepi népességgel rendelkező kerületek mennyire különböznek egymástól. A budai kerületek lakótelepein jóval magasabb az iskolai végzettség szintje, mint a pesti kerületekben, különösen a peremkerületekben.

Az iskolai végzettség különbözősége azt is jelenti, hogy az eltérő végzettséggel rendelkező emberek a város más-más pontjain tömörülnek. A budai területen található az a három kerület, amelyekre leginkább jellemző társadalmi összetételük homogenitása (I., II., XII.), közülük csak a II. kerületben van egy kisebb lakótelep. Mint láttuk, a XI., a XXII. és a III. kerület lakótelepi és nem lakótelepi népességénél egyaránt a budapesti átlagnál magasabb a felsőfokú végzettségűek aránya. A pesti oldal lakótelepi és nem lakótelepi népességére főleg a középiskola vagy annál alacsonyabb végzettség jellemző, különösen igaz ez néhány lakótelepi népességgel nem rendelkező belső-pesti kerületre (VI., VII.) és néhány pesti peremkerületre (XV., XVI., XVII., XXI.).

8. táblázat

A 7 éves és idősebb népesség a lakóövezet jellege és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint, 2001

Kerületcsoport, lakóövezeti jelleg		Összesen, fő	Általános iskola		Középiskola		Egyetem, főiskola
			8. év-folyamnál alacsonyabb	8. év-folyam	érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	érettségivel	
vízszintes megoszlás, %							
I., II., XII.	Nem lakótelep	163 315	9,5	11,0	7,7	26,8	44,9
II., III., XI., XII., XXII.	Lakótelep	152 195	10,8	18,5	14,7	31,5	24,4
III., XI., XXII.	Nem lakótelep	150 573	12,3	16,6	11,4	28,1	31,7
	<i>Buda együtt</i>	466 083	<i>10,8</i>	<i>15,3</i>	<i>11,2</i>	<i>28,8</i>	<i>34,0</i>
V., VI., VII.	Nem lakótelep	127 087	13,0	20,7	13,0	27,3	25,9
VIII., IX., X., XIII., XIV.	{ Nem lakótelep	266 020	14,1	23,0	13,7	26,8	22,3
	{ Lakótelep	155 954	11,3	21,4	14,6	30,9	21,8
IV., XV–XXI., XXIII.	{ Nem lakótelep	342 712	15,7	23,3	17,0	28,5	15,5
	{ Lakótelep	278 661	12,2	21,3	19,4	31,5	15,7
	<i>Pest együtt</i>	1 170 434	<i>13,6</i>	<i>22,2</i>	<i>16,1</i>	<i>29,0</i>	<i>19,1</i>
	<i>Budapest együtt</i>	1 636 517	<i>12,8</i>	<i>20,2</i>	<i>14,7</i>	<i>28,9</i>	<i>23,3</i>
	Ebből: lakótelep	586 810	11,6	20,6	16,9	31,3	19,6

Budapesten a lakótelepi népesség aránya az össznépességből 36,0 százalék. Végzettségi kategóriánként ez úgy oszlik meg, hogy az alacsonyabb iskolázottságú csoportból (amelyben az átlagosnál alacsonyabb a lakótelepek aránya) a középiskolát végzett csoport felé haladva növekszik a lakótelepek súlya, de csak az érettségi nélküli szakmai végzettségig. (A lakótelepek aránya 8 osztály alatt 32,4%, 8 osztály esetén 36,5%, érettségi nélküli szakmával 41,3%, érettségivel 38,8% diplomával 30,1%.)

A társadalmi státust jelentősen befolyásoló iskolázottsági adatok alapján elmondható, hogy a lakótelepek térbeli elhelyezkedését illetően két kategória állítható fel. Az első kategóriába az a lakótelep sorolható, amelyet hagyományos városrész vesz körbe. Ilyen típusú a Lágymányosi- és a Kelenföldi-lakótelep. Ezeknek a kommunális, infrastruktúrális, egészségügyi és kulturális ellátása – a közigazgatásilag hozzá tartozó régi városrész urbanizált jellege miatt – kiépítettnek mondható. A második kategóriához tartozó – peremkerületi – lakótelepek általában nem rendelkeznek városmaggal, s ebből következően az előbbieknél említett járulékos intézmények háló

Tehát azokon a lakótelepeken, amelyek szerves részét képezik az őket körülvevő városrészeknek, társadalmi összetételét tekintve általában előnyösebb helyzetű a népesség. Ennek oka, hogy ezek a lakótelepek jobban kapcsolódnak a város hagyományos centrumához kulturális, szolgáltatási és egyéb tekintetben is. Az egyes lakótelepeknél jelentkező monotóniát jobban megtöri az adott városrész hagyományos beépítettsége, rendszerint kedvezőbb közlekedési viszonyok is jellemzik őket. A lakóhelyváltztatás szempontja, hogy a város adott részén van-e munkahely. A kedvezőbb helyzetben lévő rétegek munkahelyei nagyjából inkább a város centrumában vagy annak közelében találhatók.

Foglalkoztatottság és munkanélküliség

A lakótelepeken élők fiatalabb életkorából is következik, hogy körükben magasabb a gazdaságilag aktívak aránya, mint a nem lakótelepi népességben.

Már a korcsoportos adatok bemutatásánál látható volt, hogy Budapest kerületei között és azon belül a lakótelepen lakók körében is milyen jelentősek a különbségek. Ha a gazdasági aktivitással kapcsolatos adatokat nézzük, ugyanezt tapasztaljuk. A budai és pesti oldal között a foglalkoztatottak arányában nincs jelentős eltérés, de az egyes kerületek között jelentős különbségek fedezhetők fel. A városmaghoz tartozó kerületekben a legalacsonyabb, a peremkerületekben pedig a legmagasabb a foglalkoztatottak aránya. Ezek az eltérések a lakótelepi övezeteket is jellemzik. A népszámláláskor voltak olyan kerületek, ahol a kerület lakótelepi népességének közel fele tartozott a foglalkoztatottak közé (például IV., XVI., XVII., XIX.), egyes kerületekben viszont a foglalkoztatottság alig haladta meg a 40 százalékot (például II., XIV., IX.).

Egyes kerületekben nagyon eltérő a lakótelepi és nem lakótelepi népességben belül a foglalkoztatottak aránya, például a XIII. kerületben a lakótelepi népességben belül ez a mutató 47 százalék, addig ugyanezen kerület nem lakótelepi népessége között 40 százalék volt. A budapesti kerületek lakótelepi adatai jól mutatják, hogy az egyes lakótelepek lakosságának demográfiai, foglalkoztatottsági helyzete mennyire különböző, így távolról sem lehet állítani, hogy a budapesti lakótelepek népességére valamiféle uniformizált egyformaság lenne a jellemző.

Az ország egészéhez képest a fővárost alacsony munkanélküliség jellemzi, a lakótelepi és nem lakótelepi népesség körében – a város egészét tekintve – nincs lényeges különbség. Budán a lakótelepeken nagyobb, a lakótelepeken kívüli térségekben kisebb a munkanélküliség, a pesti oldalon közel azonos. Már az iskolai végzettséggel kapcsolatos adatoknál láthattuk, hogy Budán inkább laknak magasabb iskolai végzettséggel rendelkező lakosok, mint Pesten. Miután a munkanélküliség főleg az alacsonyabb iskolai végzettséggel bíró népességet sújtja, ez a magyarázata e két nagy budapesti területi egység közötti különbségnek. Az egyes kerületeket nézve a lakótelepi népesség körében az átlagnál jóval magasabb volt a munkanélküliség a régi munkáskerületeknek tekinthető XXI. és XX. kerületben. Ez nyilvánvalóan összefügg – főleg a XXI. (Csepel) kerületet tekintve – a nagyipari termelés megszűnésével, a valaha 40 ezer főt foglalkoztató Csepel Vas- és Fémművek felbomlásával, üzemének bezárásával.

9. táblázat

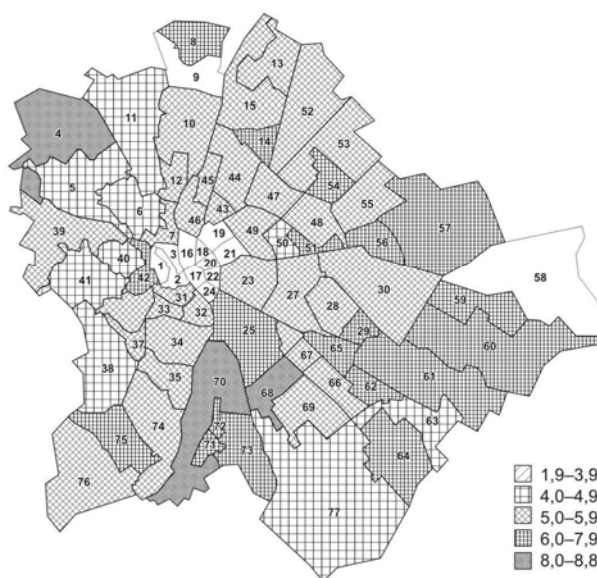
A népesség megoszlása gazdasági aktivitás szerint, 2001

Budapesti kerületek	Lakótelep				Nem lakótelep			
	foglalkoztatottak	munkanélküliek	inaktív keresők	eltartottak	foglalkoztatottak	munkanélküliek	inaktív keresők	eltartottak
	a lakótelepi népesség százalékában				a nem lakótelepi népesség százalékában			
Észak-budai kerületek								
I.	–	–	–	–	40,0	2,0	37,5	20,6
II.	41,2	1,5	38,7	18,6	43,2	1,5	31,7	23,6
III.	46,4	2,7	28,0	22,9	42,1	2,3	30,5	25,2
XII.	42,2	1,5	36,9	19,4	42,3	1,5	33,4	22,9
Együtt	46,1	2,7	28,6	22,6	42,3	1,7	32,6	23,4
Dél-budai kerületek								
XI.	44,0	2,3	32,7	21,0	40,5	1,8	35,9	21,8
XXII.	47,2	2,9	27,3	22,5	40,8	2,7	30,1	26,5
Együtt	44,7	2,5	31,6	21,3	40,6	2,1	34,0	23,3
Buda együtt	45,5	2,6	29,9	22,0	41,7	1,8	33,1	23,4
Észak-pesti kerületek								
IV.	48,5	3,0	21,9	26,6	41,3	3,5	31,6	23,6
XIII.	47,4	2,6	28,3	21,7	39,8	3,3	36,3	20,6
Együtt	48,1	2,9	24,2	24,8	40,3	3,3	34,8	21,5
Belső-pesti kerületek								
V.	–	–	–	–	39,5	1,9	39,0	19,5
VI.	–	–	–	–	41,4	2,7	33,9	22,0
VII.	–	–	–	–	40,1	3,8	33,5	22,6
VIII.	46,3	2,8	28,8	22,1	39,0	4,0	32,9	24,2
Együtt	46,3	2,8	28,8	22,1	39,9	3,4	34,1	22,6
Kelet-pesti belső kerületek								
X.	46,0	2,7	29,0	22,3	40,4	3,7	31,2	24,8
XIV.	40,8	2,4	39,0	17,8	41,0	2,4	35,1	21,5
Együtt	43,4	2,6	34,0	20,1	40,8	2,8	34,0	22,4
Kelet-pesti külső kerületek								
XV.	43,0	2,9	31,7	22,4	39,1	3,3	33,9	23,7
XVI.	49,0	3,3	24,2	23,6	41,1	2,3	31,3	25,3
XVII.	49,4	3,7	20,5	26,4	40,8	2,6	29,6	27,0
XVIII.	45,4	3,3	26,7	24,6	40,1	2,9	32,6	24,4
XIX.	49,8	3,1	24,0	23,0	40,2	2,9	33,4	

Ha városrészek szerint nézzük a lakótelepen élő foglalkoztatottak népességen belüli arányát, akár kerületen belül is jelentős eltéréseket tapasztalunk. A XI. kerület ebből a szempontból is alkalmas példa. A 23. *Lágymányoson* csak e városrész lakótelepi népességének egyharmada volt foglalkoztatott, ugyanez a mutató a 37. *Gazdagrét–Örmező* esetében 49 százalék. De más kerületben is vannak különbségek, például a XIX.-ben a kis létszámú lakótelepi népességgel rendelkező 66. *Dél-Kispesten* 34 százalék, a jóval nagyobb lakótelepen élő lakossággal bíró 65. *Észak-Kispesten* 51 százalék a foglalkoztatottak aránya. Érthető módon a munkanélküliség nagyságában is jelentős különbségek vannak az egyes városrészek lakótelepein élő népesség körében. Míg a III. kerületi 10. *Római-fürdő–Kaszásdűlőn* és környékén 4,4 százalék, addig a XXI. kerületi (csepeli) 21. *Csillagtelepen* 7,5 százalék volt munkanélküliségi ráta.

3. ábra

Munkanélküliségi ráta a lakótelepi népességben, városrészek szerint*

* A városrészek megnevezését lásd a Függelékben! (A fehérrel jelzett városrészekben nincs lakótelep. A 9. és az 58. városrészben van lakótelep, de nincs munkanélküli.)

A 2001. évi népszámlálás fontos témája volt a foglalkozással kapcsolatos információk felvétele. Ezek választ adnak arra a kérdésre is, hogy az elmúlt időszakban miképpen alakult a lakótelepen, illetve a nem lakótelepen élők foglalkozási összetétele.

Budapest foglalkozási összetételére az a jellemző, hogy a XX. század második felétől folyamatosan nőtt a foglalkoztatottak között a szellemi dolgozók aránya, és 1980-ra a fizikai–szellemi megoszlás – az országban egyedülálló módon – megközelítette az 50–50 százalékot. (Ismeretes, hogy az 1990-es években a foglalkozások egységes osztályozási rendszerét (FEOR) átdolgozták, és 1994-től a statisztikai adatszolgáltatás az új rendszert (FEOR-93) használja. Ha az új rendszer szerint sorolnánk be az 1980. évi adatokat, ak-

kor sem lenne lényeges eltérés a szellemi, illetve a fizikai foglalkozásuk arányában. Ezért ezeket az információkat összehasonlíthatjuk a 2001. évi népszámlálás adataival.)

A szellemi dolgozók aránya Budapesten 1980 óta is emelkedett, 2001-ben közel 59 százalék volt. A lakótelepi és nem lakótelepi foglalkoztatottak körében a változás dinamikája azonban eltérően alakult. A lakótelepi foglalkoztatottak között a szellemi dolgozók aránya az 1980. évi 50 százalékról a 2001. évi 55,4 százalékra, a nem lakótelepi foglalkoztatottak körében 48,1 százalékról 60,6 százalékra emelkedett. Ha leszámítjuk a két felvétel közötti módszertani bizonytalanságokat, akkor is jól látható, hogy a nem lakótelepi foglalkoztatottak körében milyen jelentős elmozdulás történt. Mindkét területre igaz azonban, hogy a szellemi foglalkozásuk arányának növekedése mögött általában nemcsak az iskolázottsági szint általános emelkedése van, hanem az is, hogy a foglalkoztatottak számának csökkenésében – 2001-ig – a fizikai foglalkozásuk nagyobb arányú munkanélkülivé válása is szerepet játszott.

Az 1980. évi adatokkal való összehasonlítás azonban mindenképpen alátámasztja a város-szociológusoknak azon megfigyeléseit, hogy a rendszerváltozás után a javuló anyagi helyzetű rétegek családjainak egy része elhagyta kinőtt lakótelepi lakását, és magasabb presztízsű területre, jobb lakásba költözött. Természetesen már az iskolai végzettség elemzésénél láttuk, hogy kerületenként vagy akár városrészenként mennyire különböző lehet a lakótelepeken élők társadalmi összetétele. Ezt a foglalkozással kapcsolatos adatok is igazolják.

A FEOR-93 foglalkozási főcsoportjai jól mutatják, hogy a budapesti lakótelepeken élő foglalkoztatottak körében főleg az egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő, valamint az irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi) jellegű foglalkozási főcsoportba tartozók aránya magas. A fizikai jellegű tevékenységet folytatók közül pedig a szolgáltatási és ipari, építőipari foglalkozásuk aránya kiemelkedő.

A foglalkozási adatok alapján is megállapítható, hogy Budán inkább a magasabb státusú, Pesten pedig alacsonyabb státusú rétegek laknak. Ez – kisebb mértékben ugyan – de a lakótelepen lakók körében is érvényesül. Míg a budai lakótelepeken 30 százalék a vezetők, értelmiségi foglalkozásuk aránya, addig Pesten ez a mutató csak 24 százalék. A peremkerületi lakótelepeken még kisebb ezen összevont foglalkozási főcsoportba tartozók aránya (22 százalék). Ugyanakkor az utóbbi kerületcsoportba tartozó lakótelepeken az ipari, építőipari foglalkozást folytatók aránya a legmagasabb (23 százalék).

Ha az adatokat kerületenként és kerületen belül városrészenként nézzük, még jelentősebb eltéréseket mutathatunk ki. Vannak kerületek, ahol a lakótelepen és nem lakótelepen élők foglalkozási összetétele jelentősen eltér egymástól. Például a kedvező földrajzi fekvésű III. és XI. kerületben a lakótelepen élők között a vezetők és értelmiségi foglalkozásuk aránya 28, illetve 32 százalék, ugyanez a mutató a nem lakótelepen élők között 42, illetve 47 százalék. Ugyanakkor a IV. kerületben a kétfajta lakóövezetben élők között az ilyen jellegű tevékenységet végzők aránya alig tér el egymástól (24, illetve 26 százalék).

Ha csak a lakótelepen élők foglalkozási összetételét nézzük, akkor néhány kerületben igen alacsony a magasabb presztízsű foglalkozást folytató vezetők és értelmiségiek aránya. A XVII., a XVIII. és a XXI. kerületben arányuk a 20 százalékot sem éri el. A XXI.

kerületben (Csepelen) viszont a kerületek között az ipari, építőipari dolgozók aránya a legmagasabb (27 százalék).

10. táblázat

A foglalkoztatottak száma és megoszlása összevont foglalkozási főcsoportok és kerületcsoportok szerint, 2001

Kerületcsoport, lakóövezeti jelleg		Összesen, fő	Vezető, értelmi-ségi	Egyéb szellemi	Szolgáltatási	Mezőgazdasági	Ipari, építőipari	Egyéb
		foglalkozású, %						
I., II., XII.	Nem lakótelep	72 647	55,6	24,4	9,3	0,4	7,7	2,6
II., III., XI., XII., XXII.	Lakótelep	72 999	30,2	30,1	15,6	0,5	17,2	6,5
III., XI., XXII.	Nem lakótelep	65 310	42,2	25,5	12,6	0,7	14,6	4,4
	<i>Buda együtt</i>	210 956	42,7	26,7	12,5	0,5	13,1	4,5
V., VI., VII.	Nem lakótelep	53 761	34,2	27,1	16,0	0,3	15,6	6,7
VIII., IX., X., XIII., XIV.	Nem lakótelep	112 777	30,3	26,3	16,7	0,4	18,0	8,4
	Lakótelep	72 650	27,3	29,9	16,7	0,3	18,4	7,4
IV., XV–XXI., XXIII.	Nem lakótelep	146 069	25,7	26,2	16,2	0,6	25,1	6,1
	Lakótelep	139 488	21,7	30,1	17,2	0,3	23,1	7,6
	<i>Pest együtt</i>	524 745	26,7	27,9	16,6	0,4	21,1	7,2
	<i>Budapest együtt</i>	735 701	31,3	27,5	15,4	0,4	18,8	6,4
	Ebből: lakótelep	285 137	25,3	30,1	16,7	0,3	20,4	7,3
A lakótelepi foglalkoztatottak az adott foglalkozási főcsoportba tartozók százalékában		38,8	31,3	42,3	41,8	30,5	41,9	43,8

A nagy lakótelepi népességgel rendelkező kerületek közül a III. kerületi 8. *Békásmegyeren* a foglalkoztatottak között közel 50 százalék a szellemi foglalkozásúak aránya, a 12. *Óbuda–Újpest* városrészben ugyanez a mutató már közel 63 százalék volt. A XXI. kerületi, jelentős lakótelepi népességgel rendelkező 71. *Csillagtelepen* 45 százalék, a kedvező földrajzi fekvésű, népszerűnek mondható XI. kerületi 37. *Gazdagrét–Örmezőn* 66 százalék volt a foglalkoztatottak körében a szellemi foglalkozásúak aránya. A városrészek lakótelepi népességgel kapcsolatos adatai mutatják a legjobban, hogy társadalmi összetétel tekintetében milyen jelentős eltérések vannak.

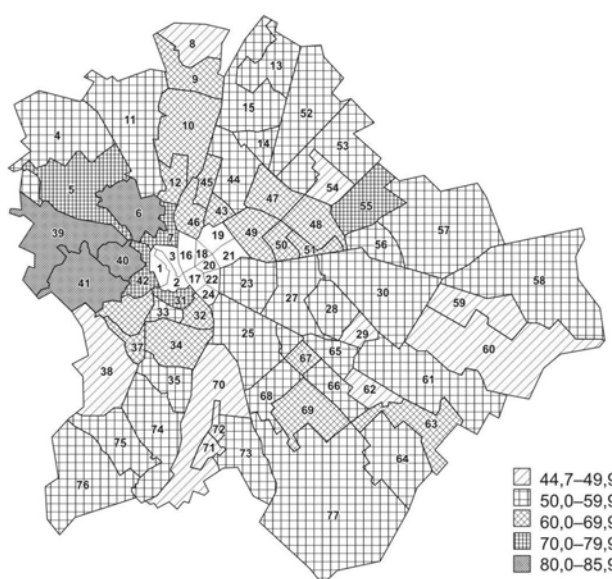
A foglalkozási összetétel vizsgálatát érdemes kiegészíteni annak áttekintésével, hogy az emberek a munkájukat milyen módon, alkalmazottként vagy önállóként végzik. A lakókörnyezet ebből a szempontból is differenciált.

Bár az elmúlt időszakban jelentősen megnőtt az önálló foglalkozásúak (önállóként dolgozók) aránya, a magyar foglalkoztatottsági szerkezetre még mindig az a jellemző – a fejlett európai országokhoz hasonlóan –, hogy a foglalkoztatottak meghatározó többségét az alkalmazásban állók alkotják, akiknek zöme ma már nem az állammal, hanem vállalkozókkal, illetve társas vállalkozásokkal áll munkaviszonyban.

Országosan a lakótelepen élő foglalkoztatottak körében jóval magasabb az alkalmazásban állók aránya, mint a más lakóövezetben lakók között. Ez a helyzet összefüggésben van azzal, hogy a lakótelepen lakók döntő többsége városi lakos, és a városok egy része egy

4. ábra

*A szellemi foglalkoztatottak aránya a lakótelepi foglalkoztatottak között,
városrészek* szerint*

* A városrészek megnevezését lásd a Függelékben! (A fehérrel jelzett városrészekben nincs lakótelep.)

A fővárosi lakótelepek foglalkoztatottjai között az alkalmazásban állók aránya 87 százalék volt, szemben a nem lakótelepen élő foglalkoztatottak körében tapasztalt 79 százalékkal.

Különösen élesek a különbségek, ha a többi lakóövezettel hasonlítjuk össze a lakótelepi adatokat. Például az alkalmazásban állók aránya a társasházi és villanegyedben 74 százalék, a családi házas övezetben 77 százalék volt. Ez utóbbi két lakóövezetben a legmagasabb az egyéni vállalkozók aránya (13 százalék). Figyelemre méltó, hogy az előnyös helyzetben levő társadalmi rétegek lakóhelyüül szolgáló társasházi és villanegyedben 12 százalék a társas vállalkozásban tulajdonosként dolgozók aránya. Ilyen magas értéket egyetlen más lakóövezetben sem tapasztaltunk. Ehhez az adathoz tudni kell, hogy az ország összes társas vállalkozásában tulajdonosként dolgozók 32 százaléka budapesti lakos.

Összefoglalóan a következők mondhatók:

- Budapesten a lakótelepi formában történő lakásépítkezések már az 1950-es évtizedben elkezdődtek, de 1960-tól váltak intenzívvé; a lakótelepi lakások döntő része az 1970-es és az 1980-as évtizedben épült. Különösen az 1970-es évtized lakótelep-építkezéseire volt jellemző a nagy, sok lakást tömörítő, többemeletes építkezési forma, melyet már az 1980-as évtizedben változatosabb formájú lakótelep-építkezések követtek. Az 1990-es évtizedben épült lakótelepi lakások száma rend-

kívül alacsony, és építési formájuk, jellegük is megváltozott. A lakótelepi lakások döntő hányada Budapest egy részén – hét kerületben – épült fel.

- A lakótelepi lakásokat kis- és közepes alapterület jellemzi, bár az építési év szerinti adatok azt mutatják, hogy idővel emelkedik a nagyobb alapterületű lakások aránya. A lakótelepi lakások alapterület szerinti egyhangúsága komoly nehézséget jelent a lakásmobilitás serkentésében.
- A lakótelepi lakások tulajdoni szerkezete átalakult, az állami, illetve az önkormányzati lakáspolitikai korlátait jelenti, hogy 2001-re a lakásoknak mindössze 5 százaléka maradt önkormányzati tulajdonban.
- A lakótelepen lakók korösszetétele általában fiatalabb a város egyéb térségeiben lakókéznál. A lakótelepen lakók korösszetételének vizsgálata arra utal, hogy a lakótelepi lakásban lakók többsége abban a lakásban marad, amelybe fiatalabb korában beköltözött, tehát az egyes lakótelepek „korával” a benne élők életkora is emelkedik. Budapest egyes régebben épült lakótelepeinél már megfigyelhető az ott lakók között az idősebb korosztályok arányának jelentősebbé válása.
- A lakótelepeken élők iskolai végzettsége, illetve társadalmi-foglalkozási összetétele általában nem válik el élesen az adott lakótelepet körülvevő térség lakóinak összetételétől, például a budai lakótelepek többségénél a szellemi foglalkozásúak aránya – hasonlóan Buda egyéb lakókerületeihez – magasabb, mint a pesti lakótelepeken.
- A lakótelepek térbeli elhelyezkedése – aszerint, hogy szervesen kapcsolódik-e a városmaghoz vagy sem – hatást gyakorol lakói társadalmi-foglalkozási összetételére is, hiszen a városmaghoz közeli lakótelepeken általában magasabb a szellemi foglalkozásúak aránya, mint a peremkerületi lakótelepeken.
- A lakótelepen élő foglalkoztatottak körében a szellemi foglalkozásúak aránya kisebb mértékben nőtt, mint a nem lakótelepi övezetben lakó foglalkoztatottak között. Ez azt jelenti, hogy a lakótelepen lakók körében a szellemi – különösen a magasán kvalifikált értelmiségi – foglalkozásúak aránya visszaesett a nem lakótelepen élőkéhez képest. E jelenség egyik oka, hogy a magasabb képzettségű, kellő anyagi erővel rendelkező szellemi foglalkozású rétegek egy része – az, amelyik korábban a lakótelepi lakások megszerzésére törekedett – az 1970-es évek közepétől a zöld-övezetben, villanegyedben épülő lakásokat kezdte előnyben részesíteni. E folyamattal együtt jelentkezett, hogy a lakótelepi lakások egy részébe főleg a fizikai dolgozók, különösen a többgyermekes, hátrányos helyzetű családok költöztek. E változások ellenére összességében a lakótelepi lakások lakóinak társadalmi-foglalkozási összetételére az úgynevezett középrétegek markáns jelenléte a jellemző.
- A budapesti lakótelepek városrészenkénti adatai azt mutatják, hogy a lakótelepen élők demográfiai, társadalmi-foglalkozási rétegzettségére nagyon különböző, ezért a lakótelepeket nem lehet teljesen egységes, uniformizált kategóriaként kezelni.

Függelék*A városrészek megnevezése*

1	Krisztinaváros	40	Orbánhegy – Istenhegy – Kissvábhegy
2	Vár – Gellérthegy – Tabán	41	Mártonhegy – Széchenyihegy és környéke
3	Víziváros	42	Krisztinaváros – Németvölgy – Sashegy
4	Máriaremete – Széphalom és környéke	43	Belső-Angyalföld
5	Pasarét – Kurucles és környéke	44	Külső-Angyalföld
6	Törökvész – Rózsadomb és környéke	45	Vízafogó
7	Dunapart	46	Újlipótváros
8	Békásmegyer	47	Alsórákos (ÉNY)
9	Csillaghegy	48	Alsórákos (DK)
10	Rómaifürdő – Kaszásdűlő és környéke	49	Városliget és környéke
11	Testvérhegy – Táborhegy és környéke	50	Kiszugló – Törökőr
12	Óbuda – Újlak	51	Rákosfalva – Nagyzugló
13	Káposztásmegyer – Megyer – Székesdűlő	52	Rákospalota (ÉNY)
14	Dél-Újpest	53	Rákospalota (DK) – Pestújhely
15	Észak-Újpest	54	Újpalota
16	Lipótváros	55	Rákosszentmihály
17	Belváros	56	Sashalom
18	Belső-Terézváros	57	Mátyásföld – Cinkota – Árpádföld
19	Külső-Terézváros	58	Rákoscaba – Rákosliget
20	Belső-Erzsébetváros	59	Rákoskeresztúr és környéke
21	Külső-Erzsébetváros	60	Rákoshegy – Rákoskert
22	Belső-Józsefváros	61	Szemeretelep és környéke
23	Külső-Józsefváros	62	Havannatelep és környéke
24	Belső-Ferencváros	63	Gloriett-telep – Szentimre kertváros és környéke
25	Külső-Ferencváros	64	Újpesti-telep és környéke
26	József Attila-lakótelep	65	Észak-Kispest
27	Belső-Kőbánya	66	Dél-Kispest
28	Óhegy	67	Wekerle-telep
29	Újhegy	68	Pesterzsébet
30	Külső-Kőbánya	69	Gubacsipusztas és környéke
31	Gellérthegy – Tabán	70	Csepel-Ófalu
32	Lágymányos	71	Csillagtelep
33	Belső-Kelenföld	72	Csepel-belváros – Erdőalja
34	Külső-Kelenföld	73	Királyerdő és környéke
35	Albertfalva – Kelenvölgy	74	Budafok
36	Sasad – Sashegy	75	Budatétény – Baross Gábor-telep
37	Gazdagrét – Őrmező	76	Nagyttény
38	Péterhegy – Kamaraerdő és környéke	77	Soroksár
39	Kútvölgy – Virányos és környéke		

IRODALOM

- Népszámlálás 1980. 35. A lakótelepek főbb adatai. KSH, Budapest, 1984
- Mikrocenzus 1996. A lakótelepi lakások és lakóik főbb jellemzői. KSH, Budapest, 1998
- Népszámlálás 2001. 23. A lakótelepi lakások és lakóik főbb jellemzői. KSH, Budapest, 2004
- Lakatos Miklós*: A budapesti lakótelepek lakóinak demográfiai és foglalkozási jellemzői. Szociológia, 1986/1–2–3. sz.
- Egedy Tamás*: A lakótelepek helyzete Magyarországon. Területi Statisztika 2001/4.
- A nagyvárosok belső tagozódása. Budapest. KSH, Budapest, 2003
- Lakatos Miklós*: A városok és nagyvárosok lakótelepi lakásai és lakói
Területi Statisztika 1999. március

Kulcsszavak: budapesti lakótelep, lakóövezet, lakás, panelház, tömeges lakásépítés.

Resume

The present article showing the main characteristics of the inhabitants and of the dwellings on housing estates in Budapest is based on the Population Census held in 2001. It examines the circumstances of the setting up of housing estates, and gives a comparison with respective data of the 1980 Census. A detailed description regarding the level of comfort, the total surface of the dwellings and the number of rooms of dwellings is presented. Special emphasis is put on the analysis of the year of construction of dwellings on housing estates. The structure of population by sex and age, the peculiarities of employment characteristics of persons in employment as well as the composition of households living in housing estates are described in detail. The information is grouped by districts and quarters of the capital too. The analysis of the data confirms that demographic characteristics, social-occupational stratification of the persons living on many different housing estates are significantly different, therefore real estates in the capital should not be treated as a homogeneous category.